

AKADEMİK-US			
	Artvin Çoruh Üniversitesi İlahiyat Araştırmaları Dergisi Yıl: 2017, Cilt:1, Sayı:2 Sayfa:105-132 e-ISSN: 2602-3253	Artvin Coruh University Journal of Theological Researches Year: 2017, Vol:1, Issue:2 Pages:105-132 akademikus.artvin.edu.tr	جامعة أرتوین جوروه مجلة بحوث الإلهيات السنة: ٢٠١٧، العدد: ٢ الصفحة:105-132 p-2857-0750
			

Cabir b. Abdullah'ın Siyasî Kişiliği ve Dönemin Tartışmalı Konuları Karşısındaki Tutumu*

Cabir b. Abdullâh's Political Personality And His Attitude Towards Discussion Conditions

شخصية جابر بن عبد الله رضي الله عنه السياسية وموقفه من القضايا الاختلافية في عصره

Abdurrahman ECE

Siirt Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Siirt, Türkiye

ORCID:

0000-0001-9755-789X

Yrd. Doç. Dr.

Abdurrahman ECE

e-mail:

arahman1977@

hotmail.com

Makalenin:

Geliş Tarihi:

14.09.2017

Kabul Tarihi:

07.12.2017

Elektronik Yayın

Tarihi:

14.12.2017

Özet

Hicrî birinci asır, İslam'ın sınırlarının hızla genişlediği bir asır olmanın yanında, Müslümanlar üzerinde etkilerinin halen devam ettiği birçok siyasî olay ve tartışmalı konuların gündeme geldiği önemli bir dönemdir. Bu dönemin en önemli aktörleri şüphesiz sahâbilerdir. O dönemin siyasî olaylarına şahit olmuş sahâbileri ve sergiledikleri tavırlarını bilmek, hem Kur'an ve Sünnet'i doğru anlamaya hem de söz konusu dönemin siyasî ve sosyal hadislerini daha doğru analiz etmeye katkı sağlayacaktır.

Câbir b. Abdullâh, Medine'li ilk Müslümanlardan biri olmanın yanında Resûlullah'ın (s.a.s.) vefatından sonra da uzun bir ömür yaşamış ve ilmiyle de kendi isminden söz ettirmiş sahâbenin önde gelenlerinden biridir.

Bu çalışmada, Hicrî birinci asrın ilk üçteyinde yaşanan siyasî hadiselerle tanık olan bu sahâbinin, siyasî kişiliği ve o dönemde ortaya çıkan büyük günah ve şefaât, kader, ihticâb ve Allah'ın kelâm sıfatı gibi tartışmalı konular karşısındaki tutumu ortaya konmaya çalışılmıştır.

Anahtar kelimeler: Câbir b. Abdullâh, Şefaât, Kader, İhticâb, Ru'yetullah

Abstract

The Hijri first century is an important period in which many political events and controversial issues that are still continuing to affect Muslims are on the rise, as well as being a century of rapid expansion of the borders of Islam. The most important actors of this period are undoubtedly sahaba. The most important actors of this period are undoubtedly sahaba. Knowing the attitudes of sahaba who witnessed the political events in thier term contributes us to understand and analyze correctly the social and political events in this period.

Cabir b. Abdullah who accepted the islam early and lived a long time after the Prophet (p.b.u.h.) was e leading person in islamic knowledge among the Companions.

In this study was tried to describe the personality of Cabir who lived in first three quarters of the first hijri century and his approach to controversial things like great sins, ihticab, destiny, Allah's Word adjective, intercession.

Keywords: Cabir b. Abdullah, Intercession, Destiny, İhticâb, Ru'yetullah

المخلص

شهد القرن الأول الهجري توسعاً كبيراً في حدود الدولة الإسلامية، كما شهد كثيراً من الأحداث السياسية والقضايا الخلاقية التي لا تزال آثارها مستمرة في حياة المسلمين، فضلاً عن كونها شهدت توسعاً سريعاً في حدود الإسلام. والحق أن أهم عناصر تلك المرحلة هو الصحابة. إن معرفة مواقف الصحابة الذين شهدوا الأحداث السياسية في تلك الفترة سيسهم في فهم القرآن الكريم والسنة على حد سواء، والتحليل الدقيق للأحداث السياسية والاجتماعية آنذاك.

إن جابر بن عبد الله، علاوة على كونه من أوائل المسلمين في المدينة المنورة، هو من الصحابة المعتمدين مدة طويلة بعد وفاة النبي صلى الله عليه وسلم، ومن أهم الصحابة المعروفين بعلمهم.

وقد حاولت هذه الدراسة الكشف عن موقف هذا الصحابي الذي كان شاهداً على الحالة السياسية في تلك الفترة بما كان يعترئها من قضايا خلافية من قبيل: مرتكب الكبيرة والشفاعة والقدر والاحتجاب ورؤية الله.

الكلمات المفتاحية

جابر بن عبد الله، الشفاعة، القدر، الاحتجاب، رؤية الله.

* Bu makale, "Câbir b. Abdullâh ve Hadis Tarihindeki Yeri" adlı doktora tezinden yararlanılarak hazırlanmıştır. (Basılmamış Doktora Tezi, Bayburt Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2016).

1. Giriş

Câbir b. Abdullâh (r.a.) (ö. 78), sahâbenin muhaddis, fakîh, müfessir ve müftî olanlarından birisidir. Yüklü bir ilmî birikimi arkasında bırakan bu sahâbînin, yaşadığı dört halife dönemi ve sonrasında karşılaştığı siyasî ve sosyal olaylar karşısında nasıl tavırlar sergilediği ve yaşanan hadiselerin onun ilmî kişiliği üzerinde olumlu olumsuz ne tür olumlu veyahut olumsuz etkiler bıraktığı incelemeye değer bir konudur. Öte yandan onun siyâsî kişiliğinin bilinmesi, rivayet ettiği hadislerin, verdiği fetvaların, yaşadığı ve öğrettiği fıkhnın daha iyi anlaşılmasına katkıda bulunacağı kanaatindeyiz. Zira söylenen sözlerin, sergilenen tavırların ve verilen fetvaların arka planında çoğu zaman siyasî veya sosyal hadiselerin olduğu tarihi bir gerçektir.

Bu çalışmada Câbir b. Abdullah'ın (r.a.) siyâsî kişiliği hakkında bilgiler verildikten sonra, yaşadığı dönemdeki siyasî ve sosyal olayların sebep olduğu nevzuhur tartışmalı konular karşısında sergilediği tavırların değinilecektir. Müksirûn¹ yedi sahâbîden biri olduğu için aslında muhaddis yönü ağır basan Câbir b. Abdullâh'ın (r.a.) ilmî kişiliği ve hadisçiliği ise müstakil bir çalışmada ele alınacaktır.

2. Siyasî Kişiliği

Câbir b. Abdullah (r.a.), siyaset alanında aktif olarak yer almamıştır. Her ne kadar siyasî görevlerde bulunmadıysa da herkes gibi o da siyasî olaylardan etkilenmiştir. O, daha ziyade cihad için seferlerde bulunmayı ve ilimle uğraşmayı tercih etmiştir. Hz. Peygamber'in sağlığında hep cihad meydanlarında gördüğümüz Câbir (r.a.), vefatından sonra da önemli savaş ve seferlere katılmıştır.² İkinci Akabe'de Hz. Peygamber tarafından babası *nakîb*³ tayin edilen Câbir b. Abdullah, babasının vefatından sonra, kabilesinin istişare ve karar meclisinde yer almış ve

¹ Müksirûn: 1. Binden fazla hadis rivayet eden sahâbîler; 2. Çok hadis rivayet etmiş olan kimseler. Bkz. Abdullah Aydın, *Hadis İstılahları Sözlüğü*, İfav, İstanbul 2011, s. 208.

² Katıldığı gazve ve seferler hakkında geniş bilgi için bkz. Abdurrahman ECE, "Câbir b. Abdullah ve Hadis Rivayeti", *FSM İlmî Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi*, yıl: 2017, sayı: 9.

³ Nakîb: Kabilesine öncülük eden, onların haberlerini bilen ve araştıran kişi, Bkz. İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, Thk. Abdullah Alî el-Kebîr, Muhammed Ahmed Hasbullâh, Haşim Muhammed eş-Şâzelî, (I-XV), Dârü'l-Me'ârif, Kahire, tsz., I, 769.

kabilesinin temsilciliğini (Nakîb) üstlenmiştir. Bir rivayette o, şöyle demektedir: “Evlerimizi satıp, namaz için Rasûlullah’a yakın bir yere taşınmak istediğimizde ben, bu hususu Hz. Peygamber’e gelip anlattım. Rasûlullah (s.a.s.): “Ey adam, - Ensar’dan birisini kastederek - yurdunuzda kalınız. Çünkü adımlarınız size yazılmaktadır.” buyurdu.⁴ Bu rivayette olduğu gibi sahâbenin bir âdeti de, Allah’ın o konudaki hükmünü öğrenmek için, içtihatlarını ilk önce Hz. Peygamber’e arz ediyorlardı. Sahâbenin böylesi içtihatlarını Hz. Peygamber’e arz etmeleri sonucu, nebevî hadislerden büyük bir servet ortaya çıkmıştır.⁵ Câbir (r.a.), kabilesinin kendi aralarında istişâre ettiği ictihâdî bir konuyu, son karar için onlar adına gelip Rasûlullah’a anlatmıştır. Bu da onun kabilesi arasında aynı zamanda saygın ve sözü dinlenen biri olduğunun bir göstergesidir.

Rasûlullah’ın sağlığında hep yanında olmaya çalışan Câbir (r.a.)’in, bir asra yakın hayatı boyunca her hangi bir siyasi göreve talip olduğu bilinmemektedir. Kendisine verilen görevleri ise en güzel şekilde yapmaya özen göstermiştir. Hz. Ebû Bekir döneminde Halid b. Velîd’in ordusu içinde cihad meydanlarında bulunmayı tercih etmiştir. Hz. Ömer döneminde ise, kabilesinin ileri gelenlerinden biri olduğu ve kabilesini iyi tanıdığı için Emîrû’l-Mu’minîn tarafından ‘Arîf⁶ tayin edilmiştir. Kendisine verilen bu görev, onun Hz. Ömer’in meclisinde sık sık bulunmasını ve ondan ilim ahzetme fırsatını da sağlamıştır. Nitekim tespitlerimize göre o, Hz. Ömer’den 15 hadis rivayet etmiştir.⁷

Câbir (r.a.), ikinci halife Hz. Ömer’in meclisindeki bir anısını şöyle anlatmaktadır: Emîrû’l-Mü’minîn’in meclisinde olduğumuz bir vakitte Ka’b el-Ahbâr ayağa kalkarak Hz. Ömer’e: “Rasûlullah’ın vefat etmeden önceki son kelamı ne idi?” diye sordu. Hz. Ömer, “Ali’ye sor,” dedi. Ka’b, “O nerede?” dedi. Hz. Ömer,

⁴ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, thk. Şu’ayb el-Arnâvût ve diğerleri, Müessesetu’r-Risâle, (I-XXXXX), Beyrut 1999/1420, XXIII, 372, no: 15194.

⁵ Seyyid Muhammed Nuh, *Sahâbe Neslinin Hadis İlmine Katkıları*, Trc. Mehmet Eren, Ravza Yayınları, İstanbul, 2010, s. 63.

⁶ 'Arîf: Bir cemaatin işlerini takip edip, yöneticiye sorunlarını ulaştıran kişi. Nakîb ile aynı manadadır. Bkz. İbn Manzûr, *Lisânü’l-Arab*, I, 769.

⁷ Bu rivayetlerin metinleri ve geçtiği kaynaklar için bkz., Abdurrahman ECE, *Câbir b. Abdullah ve Hadis Tarihindeki Yeri*, Basılmamış Doktora Tezi, Bayburt Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2016, s. 416-418.

“O da burada,” dedi. Ka’b Hz. Ali’ye sordu. Hz. Ali şöyle cevap verdi: “Onu göğsüme yasladım başını omuzuma koydu ve “Namaz, Namaz” dedi...”⁸ Her ne kadar bu rivayetin isnadı zayıf olsa da Câbir’in (r.a.), Hz. Ömer meclisinde bulunanlardan birisi olduğuna dair rivayetleri desteklemektedir.⁹

Câbir (r.a.), Hz. Osman döneminde çıkan ihtilafları çözmek için görevlendirilen heyet arasında da yer almış, Hz. Ali ve Hz. Muaviye arasında cereyan eden hadiselerde Hz. Ali’nin yanında olmuştur. Haccâc’ın Mekke ve Medine valiliği döneminde çokça eziyet görmesine rağmen ihtilaflara sebep olmaktan titizlikle kaçınmıştır.

2.1. İdarecilerle İlişkisi

Tarih kaynaklarımız, Câbir’in (r.a.) birinci halife dönemindeki konumundan bahsetmese de, daha önce geçtiği üzere onun seferlerde cihad ile meşgul olduğu anlaşılmaktadır.

Rasûlullah (s.a.s.) hayattayken, Bahreyn’den ganimet malı gelirse Câbir’e (r.a.) üç hisse vereceğini vadedmiş, fakat mal gelmeden vefat etmişti. Hz. Ebû Bekir döneminde Bahreyn’den mal geldiğinde Hz. Ebû Bekir; “*Kimin yanında Rasûlullah’ın verdiği bir va’di varsa yanıma gelsin*” demiş ve gelen maldan Câbir’e (r.a.) üç pay vermiştir.¹⁰

Hz. Ömer döneminde ‘Âriflik görevi verilen Câbir (r.a.), özellikle kabilesi Benû Selime ile ilgili gelişmeleri, önemli haber ve malumatı halifeye ulaştırma görevini üstlenmiştir. Hz. Osman döneminde, arabuluculuk görevi ile Mısırlılara gönderilen Muhammed b. Mesleme’nin (ö. 43) yanındaki elli kişiden müteşekkil birlikte yer almıştır.¹¹ İbn Sa’d’ın *Tabakât*’ında geçen

⁸ İbn Sa’d, Muhammed b. Sa’d b. Meni’, *et-Tabakâtu’l-Kübrâ*, (I-XI), Thk. Ali Muhammed Ömer, Mektebetü’l-Hâncî, Kâhire 2001, II, 230.

⁹ İbn Sa’d’ın *Tabakât*’ında yer alan bu rivayetin, senesinde el-Vâkidi ile Harâm b. Osmân adlı iki “metrûk” râvî bulunmaktadır. Ancak rivayetin son bölümü, Hz. Ali ve Ümmü Seleme’den sahih ve hasen isnadlarla da gelmiştir. Bkz. Ahmed b. Hanbel, *Müsened*, II, 24, XLIV, 84, 261, 282, 315; İbn Sa’d, *Tabakât*, II, 317-318; İbn Hacer, *Fethü’l-Bârî, Şerhu Sahîhi’l-Buhârî*, VIII, 139; Es-Süyûtî, Celâleddin, *Câmi’u’l-Ahâdîs*, I-XXI, Dârü’l-Fikr, Beyrut 1414/1994, no: 32692.

¹⁰ İbn Sa’d, *Tabakât*, II, 317-318.

¹¹ Zehebî, Şemsuddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân, *Târîhu’l-İslâm ve Vefeyâtu’l-Meşâhîri ve’l-A’lâm*, thk. Ömer Abdusselam, (I-XXXXXIII), Dârü’l-Kitâbi’l-‘Arabî, Beyrut 1987/1407, IV, 114.

bir rivayette Câbir (r.a.) şöyle demektedir: “Hz. Osman’a bazı taleplerini arz etmek üzere gelen Mısırlılar, Medine’nin Zî Huşub (ذِي خَشْبٍ) denilen vadisinde konakladılar. Hz. Osman, Muhammed b. Mesleme’yi çağırarak: “Git onları geri çevir. Onları ikna et. Onlara, taleplerini yerine getireceğimi ve eleştirdikleri hususlardan da vaz geçeceğimi bildir” dedi. Muhammed b. Mesleme (r.a.), Zî Huşub vadisine Mısırlıların yanına gitti. “Hz. Osman, Onun (Muhammed b. Mesleme’nin) yanına elli süvari verdi. Ben de onlardan biriydim.”¹²

Hz. Câbir başka bir rivayette olayı şöyle anlatmıştır: “Hz. Osman, “Biz elli süvariye, başımızda Muhammed b. Mesleme olduğu halde gönderdi. Muhammed b. Mesleme, Mısır halkıyla konuşmaya başladı. Derken boynunda Mushaf, kılıcını kuşanmış ve gözleri öfke dolu biri: “Şüphesiz bu (Kur’an), burada bulunanlara, bununla (bu kılıçla) vurmamızı emrediyor.” dedi. Muhammed ona: “Ey şahıs! Sus konuşma! Sen daha doğmadan biz bununla, bunun içinde olanlar için çarpıştık” dedi. Muhammed, onları ikna edip dönünceye kadar konuştu.”¹³

Muhammed b. Mesleme’ye baktığımızda onun fitneden uzak kalmakla maruf olan, hatta Hz. Osman şehit edildiğinde, kılıcını kayaya vurarak kırıp, tahtadan bir kılıç edinen bir sahâbî olduğunu görüyoruz.¹⁴ Zaten Hz. Osman’ın fitne içinde yer alan birisini aracı olarak göndermesi de düşünülemez. Câbir’in (r.a.) de onun birliği içinde yer almış olması, onun da fitneden uzak birisi olduğunu gösterir.

Nitekim başka bir rivayette Câbir (r.a.), böyle bir görevin kendisine de verildiğini şöyle anlatmaktadır: “Mısır’dan kafile geldiğinde Hz. Osman b. Affan beni çağırarak: “Ey Câbir, Bu kafilenin yanına git” dedi. Ey Müminlerin Emiri! Ne yapmamı istiyorsun? dedim. “Onlara garanti ver ki, ümmetin hoşuna gitmeyen her şeyden vaz geçeceğim.” Câbir (r.a.), “Ben bu konuda onlara söz vereyim mi?” dediğimde, Hz. Osman: “Evet” dedi. Ben de: “Ben onlara her menfi olanı reddetmen, her mahruma hakkını vermen ve Allah’ın Kitab’ı ile Resulünün Sünneti’nin ikame edileceğine dair sözünü vereceğim” dedim ve sabah erkenden Zî Huşub’ta bekleyen

¹² İbn Sa’d, *Tabakât*, III, 60.

¹³ İbn Şebbe en-Nemrî, *Târîhu’l-Medîneti’l-Münevvere*, thk. Fuhaym Muhammed Şeltut, (I-IV), Mekke 1979/1399, III, 1134.

¹⁴ Zehebî, *Târîh*, II, 438, IV, 113-115.

kafilenin yanına vardım. Kafileye selam verdim, selamımı aldılar ve “Kimsiniz?” diye sordular. Ben: “Câbir b. Abdullah” deyince “Hoş geldin, hoş geldin Ey Rasûlullah'ın Sahâbîsi” dediler. Ben onlara: “Sizleri buralara kadar getiren şey nedir?” dedim. Onlardan delikanlı köse biri bana doğru sert çıkarak Mushaf'ı eline aldı, kılıcını çekti ve şöyle dedi: “Biz, bu Kitap'ta olanlar için bu kılıçla savaşılmaya geldik.” Ben: “Sen daha doğmadan biz Kitap için kılıçla savaştık. Aramızda Allah'ın Kitabı'yla hüküm verelim.” dedim. Sabaha kadar aramızda Allah'ın Kitabı'nı delil göstererek tartıştık. Sonunda her menfi olanı reddetmek, her mahruma hakkını vermek ve her konuda Allah'ın Kitabı, Peygamberinin Sünneti'ni ikame etmek hususunda anlaştık. Geri dönmeleri söylenince: “Hayır, biz Emiru'l-Mu'mininin yanına varıp içindeki tedirginliği alacağız ve onu sevindireceğiz.” dediler. Ben de: “Allah'ın bereketiyle buyurun gelin.” dedim. Sonra ben halifenin yanına gelip: “Kafilenin razı olduğunu ve Emiru'l-Mu'minini sevindirmek için yanına varmak istediklerini söyledim.” Onlar da Emiru'l-Mu'mininin yanına geldiler onunla görüştüler Medine'de üç gün kaldıktan sonra memleketlerine geri döndüler.”¹⁵

Câbir b. Abdullah'ın (r.a.) her üç halife döneminde de halifelerin emrinde olduğu, verilen görevleri titizlikle yerine getirdiği yukarıda verilen bilgilerden anlaşılmaktadır. Câbir b. Abdullah (r.a.), tıpkı ilk üç halifenin yanında ve emrinde yer aldığı gibi Hz. Ali'nin de emrinde olmuştur. Sıffîn'de onun yanında muharebeye katılmıştır.

Hakem olayından sonra, Hz. Muaviye tahta geçtiğinde ise bunun yanlış olduğuna inanmış ve ilk etapta biat etmekten kaçınmıştır. Ancak Muaviye emrindeki valiler halkı biat etmeye zorlamış, Câbir b. Abdullah (r.a.) da biat etmeye mecbur bırakılmıştır. Hz. Osman'ın ateşli bir taraftarı olan Emevî valisi Büsr b. Ertât (86[?]),¹⁶ halifenin şehit edilmesini bir türlü kabullenememiş ve Hicrî 40 yılında Hz. Ali taraftarlarını sindirmek ve halkı Muaviye'ye zorla biat ettirmek için Medine'ye, Mekke'ye ve Yemen'e seferler düzenlemiştir.¹⁷ Büsr b. Ertât, Hz.

¹⁵ İbn Şebbe, *Târîhu'l-Medine*, III,1134-1136.

¹⁶ *DİA*'nın ilgili maddesinde sahâbî, Emevî valisi ve kumandanı diye tanıtılmıştır. Bkz. Abdülkerim Özeydin, “Büsr b. Ebû Ertât”, *DİA*, VI, 494.

¹⁷ Abdülkerim Özeydin, “Büsr b. Ebû Ertât”, *DİA*, VI, 494.

Muaviye'nin emriyle üç bin kişilik ordusuyla Medine'ye geldiğinde, kimse mukavemette bulunmamıştır.¹⁸ Büsr'ün, Medine-i Münevver'e de birçok kişiyi öldürmesi üzerine, Câbir b. Abdullah (r.a.) onun şerrinden korunmak için kendini gizlemiştir.¹⁹

Aslında Büsr'ün minbere çıkıp, "Ey Dînar, ey Neccâr, ey Zürayk,-bunlar ensâr'ın birer kollarıdır- Şeyhim, Şeyhim, daha dün burada ona biat verdim. Hani o nerede -yani Osman (r.a.)-" demesi, sonra da devamla; "Yemin ederim ki Muaviye'ye verdiğim söz olmasaydı bu şehirde buluşa ermiş sağ bir tek kişi dahi bırakmayacaktım. (hepsini öldürecektim.)" demesinden anlaşılıyor ki Hz. Muaviye, Büsr'e zulüm yapmamasını tembihlemiştir. Ancak o, bu emre uymamış ve birçok haksızlıklar yapmıştır.

Câbir (r.a.), Benû Selime'nin lideri konumundaydı. İnsanlar, onun bu konumunu bildikleri için o biat etmeden biat etmeyi uygun görmüyorlardı. Bu durumun farkında olan Büsr, insanlardan rahatça biat alabilmek için, Benû Selime'ye elçi göndererek; 'Bana Câbir b. Abdullah'ı getirmediğiniz sürece size emân yok.' dedi. Bunun üzerine Câbir b. Abdullah (r.a.), Rasûlullah'ın eşi Ümmü Seleme'nin (ö. 60) yanına varıp; 'Bu konuda görüşün nedir. Bu biat haksız bir biattir. Ben (biat etmezsem) öldürüleceğimden de endişe ediyorum' diyerek onunla istişarede bulundu. Ümmü Seleme; 'Bu biat benim de razı olmadığım bir biattir lakin biat etmeni uygun görüyorum. Çünkü ben, Hz. Ömer'in iki oğluna ve eniştem İbn Zam'a'ya da biat etmelerini söyledim. (Onun kızı Zeynep İbn Zam'a'nın hanımı idi.) Biat et ve canını kurtar' dedi. Bunun üzerine Câbir b. Abdullah (r.a.), Büsr'ün yanına gelip biat etti. Büsr, Medine'deki bazı binaları tahrip ettikten sonra Mekke'ye doğru yürüdü."²⁰

¹⁸ İbnü'l-Esîr, İzzeddîn, *el-Kâmil fi't-Târîh*, Thk. Ebû'l-Fidâ Abdullah el-Kâdî, (I-XI), Dârü'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 1987/1407. III, 250.

¹⁹ İbn Sa'd, *Tabakât*, IV, 386; İbnü'l-Esîr, *a.g.e.*, I, 373-374.

²⁰ İbn Sa'd, *Tabakât*, IV, 386; Taberî, Ebû Ca'fer, Muhammed b. Cerîr, *Târîhu't-Taberî*, Thk. Muhammed Ebû'l-Fadl İbrâhîm, Dârü'l-Me'ârif, Mısır, 1970, V, 139; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, III, 250; Semhûdî, *Hulâsetü'l-Vefâ bi Ahbâri Dâri'l-Mustafâ*, Matbaatu Zeyd b. Sâbit, Dimaşk 1972/1392, I, 110-112; İbn Ebî Şeybe, Ebû Bekir Abdullâh b. Muhammed, *Musannef*, Thk. Muhammed Avvâme, (I-XXVI), Müessesetü 'Ulûmi'l-Kur'an/Dâru Kurtuba, Beyrut, 2006/1427, XVI, 80, no: 31203; Câbir'in (r.a.), Ümmü Seleme'nin görüşüne başvurması ve onun görüşü doğrultusunda hareket etmesi boşuna değildir. Zira Rasûlullah (s.a.s.) de Hudeybiye'de, öylesi zor durumda Ümmü Seleme'nin görüşünü isabetli görmüş ve onu

Câbir (r.a.), herhangi bir fitneye sebebiyet vermemek için Ümmü Seleme'yi dinleyip Hz. Muaviye'ye biat etmiştir. Ümmü Seleme'ye danışanın sadece Câbir (r.a.) olmadığı, Hz. Ömer'in iki oğlu gibi başka kişilerin de ona danıştığı yukarıda zikri geçen rivayetten anlaşılmaktadır. Aslında bu durum, sahâbenin kararsız kaldıkları durumlarda şûra sistemini işlettiklerini göstermektedir.

Câbir'in (r.a.) Muaviye'ye biat etmiş olması onun Emevi yöneticilerinin yanlış uygulamalarına rıza gösterdiği anlamına gelmez. Zir o her fırsatta yanlış gördüğü uygulamalarına karşı hakkı söylemekten çekinmemiştir. Hicretin 40. yılında, Muaviye ile görüşmek için Dimaşk'a gelen Câbir'i (r.a.) Hz. Muaviye görüşmek için birkaç gün bekletince ona şöyle demiştir: "Ey Muaviye, Rasûlullah'ın: "Her kim fakir ve muhtaç birisini alıkoyarsa, Allah da onu fakir ve muhtaç olduğu kıyamet gününde alıkoyar" dediğini işitmedin mi?" Bunun üzerine Muaviye sinirlenerek; "Ben; Rasûlullah'ın 'Benden sonra îsâr ile karşılaşacaksınız. Havuz başında buluşuncaya kadar sabredin' dediğini de işittim. Sabretmen gerekmez miydi?" demiştir. Bu cevabı duyan Câbir (r.a.) Rasûlullah'ın hadisi karşısında teslimiyet göstererek: 'Sen bana unuttuğumu hatırlattın' diyerek oradan ayrılmıştır. Bineğine binerek giden Câbir'in (r.a.) peşinden Muaviye, altı yüz dinar para göndermişse de Câbir (r.a.), kabul etmeyerek geri göndermiştir.²¹

Hicretin 50. yılında Muaviye, halife sıfatıyla ikinci kez hacca gelmiş ve Medine'ye uğramıştır. Bu seferinde, Hz. Peygamber'den kalma mukaddes emanetlerden şehrin hâkimiyet sembolü olan Hz. Peygamberin minberi ile esasını, yeni başkent olan Şam'a götürmek istemiştir. Onun görüşüne göre Medineliler, Müminlerin emiri Hz. Osman'ın katili ve düşmanı idiler (ve bu emanetleri taşımaya layık değillerdi.). Bu girişimine ilk tepki, Ebû Hureyre (r.a.) ile Câbir b. Abdullah'tan (r.a.) gelmiştir. Onlar

uygulamıştı. O gün Ümmü Seleme Rasûlullah'a; "Ey Allah'ın Resulü, çık ve kurbanımı kesinceye ve berberini çağırıp saçını tıraş edinceye kadar onlara bir şey söyleme," demişti. Rasûlullah (s.a.s.) de çıkarak bunları yapıcaya kadar kimseye bir şey söylememiş, kurbanını kesmiş, berberini çağırıp tıraş olduğunu gören sahâbe de O'na tabi olmuşlardır. Bkz., Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail b. İbrâhîm, *el-Câmiü's-Sahîh*, Nşr, Mustafa Deybu'l-Buğa, Dâru İbn Kesîr, Beyrut 1993, Şurût, 15.

²¹ el-Mes'ûdî, Ebû'l-Hasan Ali b. el-Hüseyn, *Murûcu'z-Zeheb*, (I-IV), el-Mektebetü'l-'Asriyye, Beyrut 2005/1425, III, 98.

Muaviye'ye; *"Ey Müminlerin Emiri, Allah için bunu yapma, Rasûlullah'ın minberinin, onun koyduğu yerden alınması ve asasının Şam'a götürülmesi doğru bir şey değildir, (bunları götüreceğine) o zaman mescidi taşı götür,"* demişlerdir. Bunun üzerine Muaviye niyetinden vazgeçmekle kalmamış, mescide altı basamak ilave ederek olanlardan dolayı da insanlardan özür dilemiştir.²²

Aslında bu olay, biri Muaviye taraftarı²³ diğeri Hz. Ali taraftarı olduğu iddia edilen iki sahâbînin, doğru bildikleri konularda nasıl beraber hareket ettiklerini ve kimseden çekinmediklerini ortaya koyması açısından önemlidir.

Allah Resulünün terbiyesinde büyüyen Câbir b. Abdullah (r.a.), hakkı söylemekten ve doğru bildiğini yapmaktan hiçbir zaman çekinmemiştir. Ne sahâbîye sahâbî olduğu için, ne de ihtiyara ihtiyar olduğu için saygı gösteren, nitekim zulmüyle ün salmış olan Haccac'ın yanlış uygulamalarından dolayı Câbir (r.a.), onun huzuruna çıktığında ona selam vermemiş,²⁴ arkasında da namaz kılmamıştır.²⁵ Câbir (r.a.), gerekli gördüğünde idarecilere öğüt vermeyi de ihmal etmemiştir. Vehb b. Keysan şöyle demektedir: Câbir'i (r.a.) Medine'de Abdülmelik b. Mervan'ın yanına girerken gördüm. Abdülmelik onu karşıladı ve ona değer verdi. Câbir (r.a.) ona: *"Ey Müminlerin Emiri, Burası Yesrib'tir. Temiz bir yerdir. Allah Resulü Ondan ve halkından iyilikle söz etmiştir. Müminlerin Emirine onlara iyilik etmek ve haklarını gözetmek düşer,"* deyince Abdülmelik, Câbir'in (r.a.) bu sözlerinden hoşlanmadı ve yüz çevirdi. Câbir (r.a.) taleplerinde ısrarcı olunca da Abdülmelik'in komutanı Kabisa, oğlunun kulağına (ki komutanı idi) eğilerek gizlice Câbir'i (r.a.) susturmasını istedi. Kabisa'nın oğlu Câbir'i (r.a.) susturmaya çalışınca Câbir (r.a.): *"Yazıklar olsun, yaptığına bak"* dedi. Kabisa'nın oğlu: *"Sus"* deyince Câbir (r.a.) de sustu. Gözleri görmez olan Câbir (r.a.), oradan ayrılacağı sırada Kabisa, onun elinden tutup: *"Ey Ebâ Abdillah, (bildiğin gibi değil) artık yönetim sistemi saltanatlık olmuş,"* dedi. Câbir (r.a.): *"Allah seni güzel bir imtihanla sınısın! Senin amirin seni dinliyor, dolayısıyla sen mazur sayılamazsın,"* deyince Kabisa: *"O sadece*

²² Taberî, *Târîh*, V, 239; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, 319.

²³ Bkz. Osman Güner, *Ebû Hureyre'ye Yönelik Eleştiriler*, İnsan Yayınları, İstanbul 2011, s. 25, 31, 65, 66 vd.

²⁴ Zehebi, *Tarih*, III, 143.

²⁵ İbn Sa'd, *Tabakât*, IV, 387.

hesabına gelenleri dinliyor" dedi ve "Emîru'l-Müminin sana beş bin dirhem vermemizi emir buyurdu. Onlarla ihtiyaçlarını görürsün" dedi. Hz. Câbir (r.a.) de kabul etti.²⁶ Daha önce Muaviye'nin gönderdiği yardım paralarını kabul etmeyen Câbir (r.a.), belli ki ihtiyar ve gözleri görmez olunca çektiği maddi sıkıntılar nedeniyle Abdülmelik b. Mervân'ın verdiği yardım paralarını kabul etmiştir.

İnsanların düştüğü tefrika ve dünyaya düşkünlükleri kendisine anlatıldığında Câbir (r.a.), dayanamamış üzüntüsünden ağlamıştır. Bir gün Emeviler dönemindeki sultanlar ile etbâlarının ipek ve rengârenk elbiseler giydikleri kendisine anlatılınca: "Keşke gözlerim kör olduğu gibi kulaklarım da sağır olsaydı da, onların bu haberlerini işitmeseydim ve görmeseydim" demiştir.²⁷ Aynı şekilde Câbir (r.a.), bir seferden dönen komşusunu ziyarete gittiğinde komşusu ona insanların düştüğü tefrikadan ve olup biten hadiselerden bahsedince ağlamaya başlamış: "Allah Resulünün, "İnsanlar grup grup Allah'ın dinine girdiler. Grup grup da çıkacaklar"²⁸ buyurduğunu işittiğini söylemiştir.

Kanaatimizce, bahse konu insanların düştüğü tefrika, Hz. Osman'ın şehadetinden sonra Hz. Ali ve Muaviye arasında çıkan ihtilaflar ve bunun sonucu teşekkül eden fırkalaradır. Câbir (r.a.), olanlara ne kadar çok üzüldüğünü ağlayarak ve "keşke gözlerim kör olduğu gibi kulaklarım da sağır olsaydı da bu haberleri işitmeseydim" diyerek ortaya koymuştur.

Câbir (r.a.), mümkün mertebe ihtilaflardan uzak durmaya çalışmıştır. Aslında fitneden uzak durma, bütün Sahâbenin âdetiydi. Muhammed b. Sirîn şöyle demektedir: "Fitne ateşi alevlendiğinde on bin sahâbî vardı. Onlardan yüz kişi dahi fitneye bulaşmadı. Hatta fitneye karışanlar otuz kişiyi geçmez."²⁹ Sahâbe, hiçbir zaman fitne taraftarı olmamış, her zaman Kur'an ve Sünnet mihverinde halkın birlik ve beraberliği için uğraş vermişlerdir.

²⁶ İbn 'Asâkir, Ebu'l-Kasım Ali b. el-Hasen b. Hibbetullah b. Abdullah, *Târîhu Medîneti Dimâşk*, (I-XXC), Dâru'l-Fikr, Beyrut 2001/1421, XI, 235.

²⁷ Zehebi, *Tarih*, III, 143.

²⁸ Ahmed, *Müsned*, XXIII, 47, no: 14696; Bu rivayette Câbir'in komşusunun kim olduğu meçhul bırakılmıştır. İsnadın diğer râvileri sıkı râvilerdir. Bkz. Süyûtî, *Câmi'ü'l-Ahâdis*, no:7503; el-Heysemî, Nureddin, *Mecme'u'z-Zevâid*, I-X, Dâru'l-Fikr, Beyrut 1412, VII, 552, no: 12212.

²⁹ İbn Şebbe, *a.g.e.*, (I-IV), IV, 1271.

Lakin ictihadları farklı olduğundan zaman zaman aralarında ihtilaflar vuku bulmuştur. Bununla birlikte hepsinin, Kur'an ve Sünnetin muhafızları ve cansiperane hizmetkârları olduklarında şüphe yoktur.

2.2. Dönemin Tartışmalı Konuları Karşısındaki Tutumu

Câbir b. Abdullah'ın yaşadığı dönemde birçok yeni mesele ortaya çıkmış ve tartışma konusu olmuştur. Böylesi bir ortamda insanlar, bilmedikleri ya da toplumda tartışma konusu olan hususları bir bilene sorma ihtiyacı hissetmişlerdir. Câbir'e (r.a.) yöneltilen sorulardan ve özellikle onun verdiği vurgulu cevaplarından, o dönemde hangi mevzuların tartışma konusu olduğu rahatlıkla anlaşılabilir.³⁰

Câbir'in (r.a.) yaşadığı Hicrî birinci asırda ortaya çıkan yeni sorunlar ile yaşanan tartışmaların birçok sebebi vardı. İslam'a yeni giren insanlar ile daha önce Müslüman olanlar arasındaki farklı bilgi birikimi, farklı kültürler, siyasi ortamın neden olduğu farklı mezhebi inanışlar, bu tartışmaların ana sebepleri arasında zikredilebilir. Câbir (r.a.), insanların ihtilafa düştükleri tartışmalı konulara Kur'an ve Sünnet ışığında doğru olanı beyan etme gayreti içinde olmuştur. Kendisine gelen meseleler, ibadât, akâid ve muamelat gibi hemen hemen her alanla ilgili olabilmıştır.

Misal olarak insanlar, Zilhüleyfe'de Rasûlullah'a biat edilip edilmediği konusunda ihtilaf ettiklerinde Câbir'e (r.a.) gelerek; *"Zilhüleyfe'de Rasûlullah'a biat edildi mi?"* diye sormuşlar, Câbir (r.a.): *"Hayır, biat edilmedi. Rasûlullah orada namaz kıldı. Rasûlullah, sadece Hudeybiye'deki ağacın yanında biat aldı"*³¹ demiştir.

Hudeybiye'deki biatin ölmek üzere mi yoksa kaçmamak üzere mi yapıldığı konusundaki tartışmalara da Câbir (r.a.), *"Biz O'na kaçmamak üzere biat etmiştik, ölmek üzere biat etmemiştik"* diyerek son noktayı koymuştur.³²

³⁰ Kur'an-ı Kerim de inananlardan, bilmedikleri hususları bir bilene sormalarını talep etmiştir. Bkz. Nisâ, 59; Nahl, 43.

³¹ Ahmed, *Müsned*, XXII, 370, no: 14485.

³² Ahmed, *Müsned*, XXIII, 308, no: 15087.

Emeviler döneminde bayram hutbesinin namazdan önceye alınması³³ da tartışma konusu olunca Câbir (r.a.), konuya açıklık getirmek için Rasûlullah'ın kendilerine nasıl bayram namazı kıldırıldığını şöyle anlatmıştır: “*Rasûlullah iki bayramda da ezansız ve kametsiz bize namazı kıldırıldı. Namazdan sonra hutbe irâd buyurdu. Hutbeden sonra minberden indi ve yanında sadece Hz. Bilal olduğu halde kadınların bulunduğu bölüme geldi. Kadınlara sadaka vermelerini emretti. Kadınlardan kimi yüzüğünü kimi sedefini Hz. Bilal'e vermeye başladı.*”³⁴ İbn Abbâs (r.a.) da aynı hususu rivayetinde dile getirmiştir.³⁵

Aynı şekilde Haccâc b. Yûsuf'un vakit namazlarını tehîr etmesi, insanları tedirgin etmiştir. Muhammed b. Alî b. Hüseyin b. Alî b. Ebî Tâlib, Beşîr b. Selâm ile beraber bu konuda kalplerini mutmain kılmak için Câbir'in (r.a.) yanına gelip namaz vakitlerini sormuşlar, Câbir (r.a.) de konuya sünnetle açıklık getirmiştir.³⁶

Siyasi ortam, değişik fikirlerdeki muhtelif fırkaların ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Bu fırkalardan her biri kendi fikirlerine mutabık gördükleri hadisleri kabul edip diğerlerini reddetmeye, hadisleri kendi emelleri doğrultusunda kullanmaya başlamışlardır. Karışık ortamdan yararlanmak isteyen bir kısım insan da sünneti lüzumsuz görüp sadece Kur'an'la yetinemeye başlamıştır. Câbir (r.a.), bütün bunlara karşı doğru mücadeleyi yine Sünnet ile yapmıştır. O, Rasûlullah'ın: “*Kendisine ulaşan bir hadisimi yalanlayan, üç kişiyi, yani Allah'ı, O'nun Resulünü ve hadisi rivayet edenini yalanlamıştır*”³⁷ hadisini rivayet ederek, Sünnet'i tekzip etmenin, Allah'ı ve O'nun Peygamberini yalanlamakla aynı şey olduğunu hatırlatmıştır.

³³ Bkz. Emevi halifelerinden Mervân, bayram hutbesini öne almıştır.

³⁴ Ahmed, *Müsned*, XXII, 231, no: 14329.

³⁵ Teberânî, *el-Mu'cemü'l-Kebîr*, IX, Mektebetü'l-'Ulûm, Musul, 1404/1983, XI, 457, no: 12323.

³⁶ Ahmed, *Müsned*, XXII, 409; no: 14539, 14548.

³⁷ Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Evsat*, (I-X), Dâru'l-Haremeyn, Kahire 1995, VII, 313, no: 7596; İbn Asâkir, *Tarîhu Dımaşk*, XXV, 409-410; İbn Abdilberr, *Câmi'u Beyâni'l-İlm ve Fadlih*, Dâru İbn el-Cevzî, el-Memleketü'l-Arabiyyeti's-Su'ûdiyye, 1994, II, 1183; el-Heysemî, rivayetin isnadında Mahfûz b. el-Misver'in olduğunu, İbn Ebi Hatım'ın bu raviyi zikrettiğini ancak hakkında cerh ve ta'dil adına bir açıklama yapmadığını, yani mechûl bir ravi olduğunu belirtmiştir. el-Elbâni de rivayetin senedinin zayıf olduğunu söylemiştir. bkz. el-Heysemî, *Mecmeü'z-Zevâid*, thk. Abdullah Muhammed ed-Dervîş, Dâru'l-Fikr, Beyrut 1994, I, 375; El-Elbâni, Muhammed Nasıruddîn, *Silsile el-Ahâdis ed-Da'ife ve'l-Mevdû'a*, Mektebetü'l-Me'arif, Riyâd 1421/2000, XII, 745.

Câbir b. Abdullah (r.a.), Haricilerin Kur'an ve Sünnete aykırı olan görüşleriyle de mücadele etmiştir. Bu bağlamda Onun rivayetlerine bakıldığında, Hâricilere yönelik rivayet ettiği birden fazla rivayetine rastlamak mümkündür. Evvela Câbir (r.a.) "erike hadisi" diye bilinen meşhur rivayetin önemli sahâbî râvîlerinden biridir.³⁸ O'nun Haricîlere yönelik rivayet ettiği bir diğer hadis ise şöyledir: Rasûlullah (s.a.s.) Ci'râne'de altın, gümüş ve diğer ganimetleri taksim ediyordu. Birisinin: "Yâ Muhammed! Adaletli dağıtmadın, adîl ol," diyerek itiraz etmesi üzerine Rasûlullah (s.a.s.): "Ben adîl olmazsam, daha kim adîl olabilir" buyurdu. Hz. Ömer: "Bana izin ver de bu münafiğin boynunu vurayım" deyince; Rasûlullah (s.a.s.): "Şüphesiz bu kişi, öyle kimselerdendir ki, onlar Kur'an okurlar fakat okudukları boğazlarından aşağı inmez. Onlar okun yайдan çıktığı gibi dinden çıkarlar," buyurdu.³⁹

Konunun daha iyi anlaşılması için, Hicrî birinci asırda Câbir b. Abdullah'ın (r.a.) mücadele ettiği önemli konulardan bazılarını alt başlıklar altında aşağıda vermeyi uygun gördük. Bu konular insanların kafasını meşgul edip onları batıl itikatlara sürüklediğinden sahâbe-i kiram, bu mevzularla ilgili hadislerin rivayetine ayrı bir ehemmiyet vermişlerdir.

2.2.1. Büyük Günah ve Şefaaf

Cemel ve Sıffîn savaşlarında birbirini öldüren Müslümanların durumu halk arasında tartışma konusu olmuştur. Bu bağlamda büyük günah ve şefaaf, iman-küfür sınırı, kader, insanın ihtiyari fiilleri gibi itikâdî meseleler de hicrî birinci asırdan itibaren tartışılmaya başlanmıştır.⁴⁰

³⁸ Ebû Ya'la', *Müsned*, III, 346, no: 1813, Seneddeki Yezîd b. Ebân er-Rakkâşî ve İsmâ'il b. Müslim el-Mekkî nedeniyle Câbir'den gelen bu rivayetin isnadı zayıf kabul edilse de bu hadis, başka sahâbiler tarafından sahîh veya hasen isnatlarla da kaynaklarda yer almıştır. bkz. Ebû Dâvud, Suleyman b. Eş'as es-Sicistânî, *Sünen-u Ebî Dâvud*, Dâru'l-Efkâr, Riyâd 1999/1420, es-Sünne, 6; Tirmizî, Ebû İsâ Muhammed b. İsâ b. Sevre, *el-Câmi'ü's-Sahîh/Sünenü't-Tirmizî*, (I-V), Thk. Ahmed Muhammed Şâkir ve diğerleri, Dâru'İhyâi't-Turâsî'l-Arabî, Beyrut 1962/1382, İlim, 10; İbn Mâce, Ebu Abdillah Muhammed b. Yezîd el-Kazvinî, *Sünenü İbn Mâce*, Thk. Muhammed Fuad Abdulbakî, Daru İhyai't-Turâsî'l-Arabî, Beyrut 1975, Mukaddime, 12; Hâkim en-Neysâbü'rî, *el-Müstedrek*, I-IV, Dâru'l-Mâ'rife, Beyrut byy., I, 108, 109; İbn Hibbân, *Sahîh*, thk. Şu'ayb el-Arnaût, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 1414/1993, I, 189.

³⁹ İbn Mâce, Mukaddime, 12, no: 172; Ahmed, *Müsned*, XXIII, 122, no: 14819, el-Elbâni ve Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'inin muhakkiki Şu'ayb el-Arnaût'a göre rivayet sahîhtir.

⁴⁰ Ahmet Yücel, *Hadis Tarihi*, İVAF, İstanbul 2012, s. 36; Mustafa Alıcı, "Şefaaf" *DİA*, XXXVIII, Ankara 2010, s. 411.

Şefaât, ahirette peygamberlerin ve kendilerine izin verilen kişilerin müminlerin bağışlanması için Allah'tan niyazda bulunmaları demektir. Özellikle Hâriciler ile Mu'tezile'ye karşı 'İmrân b. Husayn, hadislerin Kur'an-ı beyân ettiğini ifade etmiş, Câbir b. Abdullah (r.a.) da şefaatin hak olduğunu ısrarla savunmuştur. Ayrıca Câbir (r.a.) diğer sahâbîlerden farklı olarak, böylesi önemli meseleler hakkındaki hadisleri rivayet ederken kendine has vurgu ifadeleriyle hassasiyetini göstermiştir.⁴¹ Onun vurguları aynı zamanda konunun, toplum nazarında ne kadar ehemmiyet kazandığını da gösterir.

Câbir (r.a.), verdiği mücadeleyle birçok şefaât münkirlerinin hidayetine vesile olmuştur. Talk b. Habîb şöyle demektedir: "Ben Câbir'le (r.a.) karşılaşınca kadar, "şefaât"i şiddetli bir şekilde inkâr edenlerden biriydim. Ben Câbir'e (r.a.) Allah'ın, "Cehennemde ebedi bırakılacağına" dair Kur'an'daki tüm ayetlerini okudum. Câbir (r.a.) bana: "Ey Talk, Sen Allah'ın Kitabını, Resulünün Sünnetini benden daha iyi mi biliyorsun?" dedi. Ben, "Hayır, şüphesiz Sen Allah'ın Kitabını, Resulünün de sünnetini benden daha iyi biliyorsun" dedim. Câbir (r.a.), "Senin okuduğun ayetler müşrikler hakkındadır. Fakat günah işleyenler, cezalarını çektikten sonra çıkartılırlar" dedi ve iki elini kulaklarına götürerek, "Biz de senin okuduğun ayetleri okuyorduk ve Rasûlullah (s.a.s.), 'Onlar cehennemden çıkartılırlar.' diyordu. Eğer böyle dediğini işitmediysem bu iki kulağım duymaz olsun." dedi. Câbir (r.a.) Talk'a, "Şefaât edenlerin şefaati onlara fayda vermez." gibi ayetlerin, küfür üzere ölenler hakkında olduğunu, 'onun izni olmadan, katında kimse şefaât edemez." misali ayetler ile Rasûlullah'ın, Nebî, Şehîd ve Salihlerin şefaât edeceğine dair hadislerin ise kıyamet gününde Müslümanlar hakkında olduğunu" söylemiştir.⁴²

Aslında Talk b. Habîb'in konuyu Câbir'e (r.a.) tekrar tekrar sorduğu anlaşılmaktadır. Bir defasında Talk, Câbir'e (r.a.), "Sen bazı insanların cehennemden çıkarılacağını iddia ediyorsun. Oysa "Onlar cehennemden çıkmak isterler fakat oradan çıkamazlar" ayetini bilmiyor musun?" diye sordu. Câbir (r.a.): "Şehadet

⁴¹ Câbir b. Abdullâh'ın rivâyet metodu hakkında geniş bilgi için bkz. Abdurrahman Ece, "Câbir b. Abdullâh'ın Hadis Rivâyet Metodu", *e-Şarkiyat İlmî Araştırmalar Dergisi*, Nisan-2017, Cilt:9, Sayı: 1 (17), s. 336 vd.

⁴² İbn Kesîr, 'İmâdu'd-Dîn Ebû'l-Fidâ İsmail b. Ömer, *en-Nihâye fi'l-Fiteni ve'l-Melâhim*, Thk. Abduh eş-Şafî'i, (I-II), Dâru'n-Neşr, Beyrut, 1988/1408, II, 312 vd.

ederim ki; Siz bu ayete iman edip tasdik etmeden önce, bu ayet Allah Resulü'ne indi ve biz iman edip tasdik ettik. Ben yine şahadet ederim ki Allah Resulünün, “Bazı insanlar Cehennemden çıkartılırlar.” dediğini de işittim.” diye cevap verince Talk, “Çare yok. Allah’a yemin olsun ki ebediyen seninle artık tartışmayacağım.” demiştir.⁴³ Câbir’in (r.a.) “Eğer böyle dediğini işitmediysem bu iki kulağım duymaz olsun.” Vurgusu, işin ehemmiyetini ve tartışmanın ne derece büyüdüğünü göstermektedir. Ayrıca şefaata ile ilgili hadisler sadece Câbir’den (r.a.) değil, Ubey b. Ka’b (r.a.) gibi daha birçok sahâbîden de gelmişlerdir. Belli ki Sahâbe-i Kirâm, bu konuda toplumu doğru aydınlatmak için adeta seferber olmuştur.⁴⁴

Câbir’in (r.a.), şefaata münkirleriyle ilmi, engin anlayışı, fıkıh, fetva ve hatta tefsir ile memzûc hoşgörüsüyle nasıl mücadele ettiğine dair bir diğer kıssa da şudur: Yezîd el-Fakîr diyor ki: “Câbir’in (r.a.) hadis rivayet ettiği bir vakitte gelip yanına oturdum. Bazı insanların Cehennemden çıkarılacağını anlattı. Ben ise o zaman buna inanmadığım için kızarak, “Sıradan insanların böyle demeleri neyse de Ey Rasûlullah Ashâbî! Siz nasıl böyle bir şey söylersiniz?” dedim ve ekledim. Allah Teâlâ, “Ateşten çıkmak isterler, fakat onlar oradan çıkacak değildirler. Onlar için devamlı bir azap vardır”⁴⁵ buyurduğu halde Siz, bazı insanların cehennemden çıkartılacağını iddia ediyorsunuz.” Meclistekiler, beni azarlamaya başladılar. Câbir (r.a.), onların en halimi idi. “Bırakın onu” dedi ve “Şüphesiz senin bu dediğin kâfirler içindir.” dedi ve “Şüphe yok ki kâfir olanlar, yeryüzündeki her şey ve bunun yanında da bir o kadarı kendilerinin olsa da kıyamet gününün azabından kurtulmak için onu fidiye verseler onlardan asla kabul edilmez; onlar için acı bir azap vardır. Ateşten çıkmak isterler, fakat onlar oradan çıkacak değildirler. Onlar için devamlı bir azap vardır.”⁴⁶ mealindeki ayetleri okudu. Sen Kur’an’ı okumaz mısın? dedi. Ben

⁴³ Abdurrezzâk, Ebû Bekir b. Hemmâm, *Musannef*, (Ma’mer b. Râşid’in Câmi’i ile birlikte), Thk. Habîburrahmân el-A’zamî, el-Meclisü’l-’İlmî-el-Mektebetü’l-İslâmî, Beyrut 1403, XI, 412, no: 20862.

⁴⁴ Buhârî, Teyemmüm, 3, Salât, 56, Humus, 8; Müslim, Müslim b. el-Haccâc b. Müslim el-Kuşeyrî, Sahîhu Müslim, Nşr. Muhammed Fuad Abdulkaki, Dâru İhyâi’t-Turâsî’l-Arabî, Beyrut trz., Mesâcid, 3, İmân, 320; Nesâî, *Sünenü’n-Nesâî*, Dâru’l-Ma’rife, Beyrut 1420, Gusl, 26; Tirmizî, Menâkib, 3.

⁴⁵ Mâide, 5/37.

⁴⁶ Mâide, 5/36-37.

“Evet, tamamını toplu bilirim” dedim. O, “Allah, “Gecenin bir kısmında da uyanarak sana mahsus fazla bir ibadet olmak üzere teheccüd namazı kıl ki, Rabbin seni Makam-ı Mahmud'a ulaştırsın.”⁴⁷ buyurmuyor mu? İşte sözü edilen makam bu (şefaati) makamıdır. Zira Allah, bazı kimseleri hataları yüzünden dilediği kadar Cehennemde alıkoyacak, onlarla konuşmayacaktır. Allah, onları çıkarmayı irâd ettiğinde de çıkaracaktır” dedi. Yezîd el-Fakîr, “Eski fikrime dönüp, şefaati bir daha yalanlamadım.” demektedir.⁴⁸ Câbir (r.a.), bütün bunları 'Amr b. Dînâr'a da anlatmıştır.⁴⁹

Müminlerin Cehenneme girip girmeyeceği, gireceklerse nasıl çıkacakları konusu da aslında şefaate bağlantılı bir husustur. Bu duruma da Câbir (r.a.) rivayetiyle açıklık getirmiştir. Tâbiünden Ebû Sümeyye şöyle demektedir: “Biz “vurûd” konusunda ihtilafa düştük. Kimimiz “Mümin Cehenneme girmez.” dedi. Kimimiz de “Herkes girecek sonra Allah sakınanları kurtaracak.” dedi. Derken Câbir'le (r.a.) karşılaştım. Ona: “Biz şuracıkta “vurûd” konusunda ihtilafa düştük.” dedim. Kimimiz “Mümin Cehenneme girmez” dedi. Kimimiz de, “Herkes girecek” dedi. Câbir (r.a.), parmaklarını kulaklarına götürüp: “Allah Resulünün şöyle dediğini işitmediysem şu iki kulağım sağır olsun.” dedi ve “Vurûd, “duhûl” anlamındadır. İyi, kötü herkes oraya girecektir. Ancak orası, İbrahim'e (a.s.) olduğu gibi, mümine serin ve güvenli olacak hatta ateşin (veya Cehennemin dedi) bu serinliğinden patırtı sesi duyulacaktır.” dedi. “Sonra Allah, sakınanları kurtarıp, zalimleri dizüstü içinde terk edecektir.”⁵⁰ dedi. Ayrıca Câbir (r.a.), “Vurûd” konusunda Rasûlullah'tan uzun bir hadis daha rivayet etmiştir ki mevzu uzamasın diye burada zikredilmeyecektir.⁵¹

⁴⁷ İsrâ, 17/79.

⁴⁸ Kandehevî, Şeyh Muhammed Yusuf, *Hayâtü's-Sahâbe*, (I-V), Muessesetu'r-risâle, Beyrut 1999, IV, 61.

⁴⁹ Hâkim, *Müstedrek*, II, 301; İbn Hibbân, XVI, 526; Günümüzde halen şefaati konusunda farklı yaklaşımlar olduğu malumdur. “Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri” adlı eserin yazarı Süleyman Ateş, şefaati konusundaki ayetlerin açık olduğunu kabul etmekle beraber, kendince Hz. Peygamber'in âhirette şefaati edeceğine dair hadisleri abartılı bulduğunu ve dolayısıyla olaya kuşku ile baktığını söyleyerek kendi kendisiyle çalışmaktadır. Bkz. Süleyman Ateş, *Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri*, (I-XII), İst. 1988, I, 159-160.

⁵⁰ Ahmed, *Müsned*, XXII, 396, no: 14520.

⁵¹ Ahmed, *Müsned*, XXIII, no: 15115.

Diğer önemli bir konu, büyük günah işleyenin mümin sayılıp sayılmayacağı tartışmalarıdır. Bu mevzuda da doğru olanı tespit etmek için Câbir'e (r.a.) müracaat edildiği görülmektedir. Ebû Zübeyr, Câbir'e (r.a.): "Sizler Rasûlullah (s.a.s.) döneminde büyük günahları şirk addediyor muydunuz?" diye sormuş Câbir (r.a.): "Ma'âzallâh, (Allah korusun)" diyerek⁵² böyle bir şeyi söylemenin ne kadar yanlış olduğunu ifade etmiştir. "Ma'âzallâh" diyerek vurgu yapması yine işin önemini göstermektedir.

Netice itibariyle Câbir (r.a.), toplum arasında yaşanan ve kısa zamanda Mu'tezile ve Hâricilerin temel fikri haline gelen, büyük günah, şefaet ve vurûd konularında yanlış bir itikadın önüne geçmek için büyük bir gayret içinde olmuştur.⁵³ Böylece o, batıl itikâdların insanlar arasında yerleşip yayılmasına engel olmak için adeta siper olmuş, niza' olan konularda Kur'an ve Sünnet'e müracaat edilmesi gerektiğinin rehberliğini yapmıştır.

2.2.2. Kader

Kader meselesi de sahâbe döneminde tartışma konusu olmuş ve günümüzde de ciddiyetini muhafaza etmektedir.⁵⁴ Bazıları Hz. Ömer'in vebâ salgını yüzünden Şam'a girmeyip geri dönmesini kaderden kaçış olarak değerlendirmişlerdir. Hz. Ömer ise bütün fiillerin kader kapsamı içinde olduğunu, dolayısıyla salgın bir hastalığın bulunduğu bir beldeye girmemenin de kader kapsamı içinde olduğunu söylemiş ve Hz. Peygamber'in kader konusundaki hadislerini hatırlatmıştır. Ayrıca, işlediği günahların suçunu kadere bağlayan birisini de cezalandırmıştır.

Hz. Ömer gibi Hz. Ali de kader konusunda insanlarla mücadele etmiştir. Kendisine yöneltilen bir soru üzerine hiçbir şeyin kazâ ve kader dışında olmadığını belirtmiş, ancak kaderin kimseyi icbâr altında bırakmadığını ve insanların fiillerini kendi hür iradeleriyle gerçekleştirdiklerini söylemiştir.

Hulefâ-yi Râşidîn döneminde başlayan kader tartışmaları, Müslümanlar arasında meydana gelen siyasî ve sosyal olayların etkisiyle ihtilaf edilen meselelerin başında yer almıştır. Kader tartışmaları arasında âlim sahâbîlerden Câbir (r.a.) de, sessiz

⁵² Ahmed, *Müsned*, XXIII, 365, no: 15184.

⁵³ İbn Kesîr, adı geçen eserinde şefaati, kısımlarını ve delillerini bir arada vermiştir.

⁵⁴ Bkz. Musa Bağcı, *İnsan Kaderi*, Ankara Okulu Yayınları, Ankara 2009.

kalmamış ve konuyu Sünnet bağlamında vuzuha kavuşturmaya çalışmıştır. Bellik ki daha Rasûlullah'ın sağlığında bu konu onun kafasını kurcalamış ve doğrusunu Rasûlullah'tan öğrenmek istemiştir. O, şöyle demektedir: “Ben, Rasûlullah'a: “*Ey Allah'ın Resulü, Biz, bitmiş ve sonuçlanmış bir iş için mi? yoksa yeniden başlanan bir iş için mi? amelde bulunuyoruz?*” diye sordum. Hz. Peygamber: “*Bitmiş bir iş için.*” buyurdu. (Orada bulunan) Süraka: *O zaman amelimiz neye yarar?* deyince Resûlullah (s.a.s.): “*Herkes kendi amelini yapmaya müyesser kılınmıştır.*” buyurdu.⁵⁵ Allah Resulü (s.a.s.), bu cevabıyla kaderin ilahî bir sır olduğunu, fazla kurcalamanın doğru olmayacağını Hz. Câbir'e ve onun şahsında ümmetine öğretmiştir.

Câbir b. Abdullah (r.a.) yanında, Abdullah b. Abbas (ö. 68), Abdullah b. Ömer (ö. 73) ve Vâsile b. el-Eska' (ö. 83) (radiyallahuanhum) gibi birçok sahâbî ve tabiîn büyüklerinin yoğun mücadelelerine rağmen kaza ve kader tartışmalarının sonu gelmemiş ve neticede Kaderiye ve Cebriyye adında iki fırka teşekkül etmiştir. Özellikle Cebriyye müntesipleri, mezheplerini kabul ettirip hızlıca yaymak için birçok hadis uydurmuşlardır.⁵⁶

Câbir b. Abdullah (r.a.) kaza ve kader tartışmalarının neticesi olarak ortaya çıkan Mürcie'ye karşı da mücadele vermiştir. Mürcie'ye göre büyük günah işleyenler hakkındaki hüküm, Allah'a havale edilmelidir. Câbir'in (r.a.) Mürcie'ye reddiye babında rivayet ettiği bir hadis-i şerif şöyledir:

(Mekke döneminde) Tufayl b. 'Amr ed-Devsî (r.a.), Rasûlullah'a gelerek şöyle dedi: “*Ey Allah'ın Resulü, Korunaklı bir kaleye gelmeyi istemez misin?*” (Bununla Tufeyl (r.a.), Rasûlullah'ı Yemen'e hicret etmeye davet ediyordu.) Râvî, “*Cahiliye döneminde Devs Kabilesinin (Yemen'de) bir kaleleri vardı*” demektedir. Allah Teâlâ'nın Ensâr'a nasip edeceği bu teklifi, Rasûlullah (s.a.s.) kabul etmedi. Rasûlullah'ın Medine'ye hicretinden sonra Tufayl b. 'Amr (r.a.), yanındaki kavminden bir kişiyle beraber Medine'ye hicret edip yerleşti. Tufayl b. 'Amr'la beraber gelen şahıs, Medine'de (havasından) hasta düştü. Hastalığının acısına dayanamayıp keskin okuyla elinin atardamarını kesti. Elinden akan kan

⁵⁵ Ahmed, *Müsned*, XXII, 451, no: 14600.

⁵⁶ Yaşar Kandemir, *Mevzu Hadisler*, İfav, İstanbul 2009, s. 39.

durmadı ve öldü. Tufayl b. 'Amr (r.a.), onu güzel bir surette rüyasında gördü, fakat eli sarılıydı. Tufayl (r.a.) ona, "Rabbin sana nasıl bir muamelede bulundu." diye sorunca, Adam: "Peygamberine hicret ettiğim için beni bağışladı" diye cevap verdi. Tufayl (r.a.), "Peki niye elin sargıyla sarılmış halde?" deyince Adam, Rabbin bana, "Senin bozduğun yeri biz ıslah edecek değiliz." buyurdu dedi. Tufayl (r.a.), bu kıssayı Rasûlullah'a anlatınca, Rasûlullah (s.a.s.), "Allah'ım, onun ellerini de mağfiretine dâhil et." diye dua etti.⁵⁷ Bu rivayet, *Sahîh-i Müslim* başta olmak üzere birçok hadis kaynağında geçmektedir. Bazı kaynaklarda geçen rivayetin metinlerinde Hz. Peygamber, adama yaptığı duayı üç defa tekrarlamıştır.⁵⁸ Rivayetin muhtevası, Kur'an-ı Kerim'deki "Şüphesiz Allah, kendisine şirk koşulmasını asla bağışlamaz. Onun dışında dilediği kimseler için bütün günahları affeder..."⁵⁹ ayetine de muvafıktır.⁶⁰ Câbir b. Abdullah (r.a.) de bu rivayetiyle büyük günahların, gerek dünyada yapılacak dualar ile gerekse ahirette yapılacak şefaath ile bağışlanabileceğini açıklığa kavuşturmuştur.

Câbir (r.a.), dinin alanına giren kader ve büyük günah işleyenlerin durumu gibi meselelerde çözümü, dinin aslî iki kaynağı olan Allah'ın Kitabı ve Rasûlullah'ın Sünneti'nde aramıştır. Allah ve Resulünün dine dair bıraktığı mevzuları ise kurcalamayı doğru bulmamıştır. Nitekim Kur'an da yeterli bilgi verilmeyen konular hakkında tartışmayı uygun görmemiş hatta bilgisizce tartışmaları kınamıştır.⁶¹

2.2.3. İhticâb ve Ru'yetullâh

İhticâb/Hicâb, hakka ve hakikate ulaşmaya, âhirette Allah'ı görmeye engel olan perde anlamında kullanılan bir terimdir. Allah'ın âhirette görülebilmesi diğer bir ifade ile

⁵⁷ Müslim, İmân, 184; Ahmed, *Müsned*, XXIII, 231-232, no: 14982; Hâkim, *Müstedrek*, IV, 76, no: 6963; Şu'ayb el-Arnaût'a göre ricâli sikadır.

⁵⁸ Bkz. İbn Hibbân, *Sahîh*, VII, 287.

⁵⁹ Nisâ, 4/48.

⁶⁰ Bu rivayet ile kendisini öldüren/intihar edenlerin cehennemde ebedi kalacaklarını ifade eden diğer sahih rivayetler (Bkz. Müslim, İmân, 175.) arasında görülen zahirî çelişkiyi gidermek için Tahâvî'nin yorumlarına bakılabilir. Bkz. Tahâvî, Ebû Ca'fer Ahmed b. Muhammed, *Şerhu Muşkilî'l-Âsâr*, (I-XV), thk. Şu'ayb el-Arnaût, Muesesetü'r-Risâle, Beyrut, 1987/1408, I, 183 vd.

⁶¹ Âl-i İmrân, 3/66.

ru'yetullah meselesi de özellikle Mu'tezile ile Ehl-i sünnet âlimleri arasında tartışma konusu olmuştur.

Sünnî âlimler, âhîret hayatında ru'yetullâhın aklen mümkün olduğunu, nakli delillerle de sabit olduğunu savunurken, Mu'tezile mezhebi ve bu mezhebin görüşlerini benimseyen bir kısım âlimler, ru'yetullahın aklen veya naklen mümkün olmadığını ileri sürmüşlerdir.⁶² Bu görüşü savunanlar, ru'yet ile ilgili hadislerin Hz. Peygamber tarafından söylenmediğini, söylenmişse bile, Rasûlullah'ın bunları başkasından hikâye etmek yoluyla anlattığını; râvîlerin ise doğrudan Hz. Peygamber'in sözüymüş gibi bu kısmı hafzederek naklettiklerini iddia ederler.⁶³ İlk dönemlerde tartışma konusu olduğu anlaşılan bu konu, aslında Ehl-i Sünnet mensuplarının üzerinde ittifak ettikleri bir mevzudur.⁶⁴

Ehl-i Sünnet'e mensup müfessirler, "Güzel davranışlarda bulunanlara daha güzel karşılık, bir de ziyade vardır"⁶⁵ mealindeki ayette yer alan "ziyade" kelimesini "perdenin kalkması ile müminlerin Allah'ı görmesi" şeklinde yorumlamışlardır. Ru'yetullah'ın mümkün olduğuna dair ayetler⁶⁶ yanında konuya dair hadisler Hz. Ebu Bekir, Hz. Ali, İbn Abbas, İbn Ömer, İbn Mes'ud, Câbir b. Abdullah, Enes b. Malik, Ebu Musa el-Eş'ari, Mu'az b. Cebel, Zeyd b. Sabit, Ubade b. Samit, Ebu Umame, Huzeyfe, Ammar, (radiyallahuanhum) gibi yirmiden fazla sahabîden gelmiştir.⁶⁷ Bu konuda sahabe-i kirâmdan gelen ve tevatür derecesine ulaşan hadislere rağmen Kaderiye ve Cehmiyye, ru'yetullâhı imkânsız saymışlardır.⁶⁸

Kaderiye ve Cehmiyye'nin bu yanlış görüşlerine karşı yine etkin mücadeleyi sahâbe-i kirâm vermiştir. Câbir (r.a.), bu konuda en çok gayret gösterenlerden biridir. Nitekim Ehl-i Sünnet

⁶² İlyas Çelebi, "Hicâb", *DİA*, XVII, 429.

⁶³ Hüseyin Hansu, *Mu'tezile ve Hadis*, Otto Yayınları, Ankara 2012, s. 255.

⁶⁴ el-Eş'ârî, *el-İbâne*, s. 14; Bkz. Talat Koçyiğit, *Kur'an ve Hadis'te Ru'yet Meselesi*, AÜİF Yayınları, Ankara, 1974.

⁶⁵ Yûnus, 10/26.

⁶⁶ A'râf, 7/143; 10 Yunus, 26; Kıyamet, 75/22-23; Mutaffifin, 83/15.

⁶⁷ Ru'yetullah'ın isbatı hakkındaki deliller için bkz. el-Eş'ârî, *el-İbâne*, s. 13-20; Talat Koçyiğit, *Kur'an ve Hadis'te Ru'yet Meselesi*, s. 70 vd; Ali Osman Ateş, *Ehli Sünnet ve Şî'a'nın Delil Olarak Aldığı Bazı Hadisler*, Beyan Yayınlar, İstanbul 1996, s. 81-106.

⁶⁸ el-Eş'ârî, *el-İbâne*, s. 7.

âlimlerinin ru'yetullâh konusu için delil aldıkları en baştaki rivayet,⁶⁹ Câbir b. Abdullah'ten (r.a.) gelen rivayettir. Bu rivayete göre Hz. Peygamber (s.a.s.), "Cennet ehli nimetler içinde oldukları bir durumda, bir nur onlara parıldar. Başlarını kaldırdıklarında Rablerinin üstlerinde kendilerine teşrif etmiş olduğunu görürler. "Selam size, Ey Cennet Ehli!" der. Allah'ın; "Rahîm olan Rab'dan bir söz olarak (onlara) "selam" vardır"⁷⁰ ayetinden kastettiği budur. O, onlara, onlara da O'na bakarlar. Rableri onlardan gizleninceye kadar, hiçbir nimete iltifat etmeden O'na bakmaya devam ederler. O gizlendikten bir süre sonra da, O'nun nuru ve bereketi yurtlarında devam eder" buyurmuştur.⁷¹ Cehmiyye'ye reddiye babında Câbir'den (r.a.) mervî, ihticâb ve ru'yetullâh hakkında başka rivayetlerde kaynaklarımızda yer almıştır: Ebû Zübeyr'in, Câbir'e (r.a.) "vurûd" hakkında soru etmesi üzerine Câbir (r.a.), Rasûlullah'ın şöyle buyurduğunu söylemiştir: "Kıyamet günü bizler, insanlardan yüksekte bir yerde iken, tüm ümmetler putlarıyla ve taptıklarıyla öncelik sırasına göre çağrılırlar. Sonra Rabbimiz gelir ve bize: "Ne bekliyorsunuz?" der. "Rabbimizi bekliyoruz." demeleri üzerine: "Sizin Rabbiniz Benim." der. "Seni görmeden inanmayız" derler. Bunun üzerine, müjdeleyici bir suretle onlara tecelli eder ve onlar da ona tabi olurlar."⁷²

Bu meseleler, itakadla ilgili mühim konular olduğundan, Câbir b. Abdullah (r.a.), kendi içtihadından bir şeyler söylememiş, sadece ayetlerin beyanı ya da teyidi mahiyetinde hadisler rivayet etmek suretiyle Cehmiyye ve Kaderiye gibi fırkaların batıl görüşleriyle mücadele etmiştir.

2.2.4. Allah'ın Kelâm Sıfatı

Dinî bir terim olarak, "Allah'ın konuşma yetkinliğine sahip bir varlık olduğunu bildiren Kelâm sıfatı"⁷³ da daha ilk dönemlerden itibaren büyük tartışmalara konu olmuştur.

⁶⁹ İlyas Çelebi, "Hicab", *DİA*, XVII, 429.

⁷⁰ Yasin, 58/36.

⁷¹ İbn Mâce, *Mukaddime*, 184, (I, 65).

⁷² Buhârî, *Mevâkît*, 16, 26; *Tefsir*, Kâf, 50/1; *Tevhîd*, 24; Müslim, *Mesâcid*, 211; Ebû Davûd, *Sünnet*, 20, no:4729; *Tirmizî*, *Cennet*, 16, no:2551; İbn Mâce, 13, no: 177; Ahmed, *Müsned*, XXIII, 328, no: 15115; *Dârimî*, *er-Reddu 'Ale'l-Cehmiyye*, Thk. Bedr b. Abdullah el-Bedr, *Dâru İbn Kesir*, Beyrut 1416/1995, s. 71, 113, 158, 161, 169, 178, no: 185.

⁷³ Râgıb el-İsfahânî, Ebû Kasım Hüseyin b. Muhammed, *el-Müfredât*, *Dâru'l-Ma'rife*, Lübnan tsz. "klm" md.

Aslında Kur'an-ı Kerim'de Allah'ın melekler, İblis ve peygamberlerle konuştuğu ifade edilmiş, tükenmeyen kelimelerinin olduğu belirtilerek konuşmanın O'nun bir sıfatı olduğuna dikkat çekilmiştir. Ayetlerde "söyledi, konuştu, nidâ etti" anlamlarına gelen ifadeler zikredilmiş, Allah'ın yarattığı varlıklarla konuştuğu açıkça ifade edilmiştir.⁷⁴ Hz. Musa örneğinde olduğu gibi Allah, perde arkasından doğrudan konuştuğu gibi, vahiy yoluyla, ya da elçi göndermek suretiyle de konuşmuştur.⁷⁵ Bu nedenle vahiyelere "Kelâmullah" denilmiştir. Allah Teala, diğer insanlar arasından seçtiği Hz. Musa'yla vasıtasız konuşmuş, Tûr Dağı'nın sağ yanından "Ey Mûsâ" diye hitap etmiştir.⁷⁶ Allah'ın "Ol" sözüyle halk edilen Hz. İsa'ya "Kelimetullah" denilmiştir.⁷⁷

Bütün bu kat'i delillere rağmen Ca'd b. Dirhem (ö.124) Kur'an'ın mahlûk olduğunu söylemiş ve böylece Allah'ın kelâm sıfatını inkâr ederek⁷⁸ büyük bir tartışmanın fitilini ateşlemiştir.

Kur'an ayetleri yanında hadislerde de Allah'ın konuşan bir zat olduğuna temas edilmiştir. Rivayetlere göre Allah, bazı insanlarla dünyada perde arkasından konuşmuştur. Ahirette ise arada bir vasıta olmadan müminlere hitap edecek, ilâhî emirlere aykırı davranan günahkârlarla konuşmayacaktır.⁷⁹

Konu ile ilgili olarak Câbir b. Abdullah'tan (r.a.) gelen rivayetler de, Allah'ın kelâm sıfatı için delil olmuşlardır. O, bir rivayette şöyle demektedir: Allah Resulü insanların vakfe ettiği mahalde kendini arz ediyor ve şöyle diyordu: "Bana sahip çıkıp kavmi arasına alacak kimse yok mu? Şüphesiz Kureyşliler Rabbimin kelimelerini tebliğ etmeme mani oldular."⁸⁰

Allah'ın kelâm sıfatına dair Câbir (r.a.)'dan gelen bir rivayet, Tirmizî'nin *Sünen'i* ve diğer bazı hadis kaynaklarında yer almıştır. Dârimî ve İbn Mâce gibi muhaddisler, bu rivayeti

⁷⁴ Abdülbâki, Muhammed Fuad Abdülbâki, *el-Mu'cemu'l-Mufehres*, Dâru'l-Hadis, Kahire, 1364, "kv", "klm", "ndy" maddeleri.

⁷⁵ el-A'râf, 7/143; eş-Şûrâ, 42/51.

⁷⁶ el-A'râf, 7/144; Meryem, 19/52.

⁷⁷ Âl-i İmrân, 3/45; en-Nisâ, 4/171.

⁷⁸ Ahmet Saim Kılavuz, "Akaid", *DİA*, II, 214.

⁷⁹ İbn Mâce, Mukaddime, 13; Buhâri, Rikâk, 49; Ahmed, *Müsned*, II, 253; krş. el-Bakara, 2/174; Âl-i İmrân, 3/77; Yusuf Şevki Yavuz, "Kelâm", *DİA*, XXV, 194.

⁸⁰ Dârimî, *er-Reddu ale'l-Cehmiyye*, s. 158, no: 285.

Allah'ın kelâm sıfatını inkâr eden fırkalara karşı delil olarak zikretmişlerdir.⁸¹ Câbir (r.a.) şöyle demektedir: Rasûlullah (s.a.s.) bana baktı ve: "Ey Câbir, seni üzgün görüyorum" dedi. Ben: "Babam şehit edildi. Geride borcunu ve 'iyâlini (ailesini) bıraktı." dedim. Rasûlullah (s.a.s.): "Sana haber/müjde vereyim mi? Allah konuştuğu herkesle perde arkasından konuştu. Babanla ise yüz yüze konuştu. Dedi ki: "Ey kulum ne istersen iste sana vereyim." O, "İkinci kez senin yolunda öldürülmem için beni diriltmeni istiyorum." dedi. Rab Teâlâ: "Ölenlerin tekrar dünyaya döndürülmeyeceklerine dair geçmişte verilen sözüm var." buyurdu. Baban: "Öyleyse arkamda kalanlara durumumu bildir." dedi. Bunun üzerine Allah azze ve celle de şu ayeti indirdi: "Allah yolunda öldürülenleri ölü sanmayın."⁸²⁸³ Tirmizî rivayet için "hasenun garîbun" derken, el-Elbânî rivayeti sahîh kabul etmiştir.⁸⁴ Hz. Peygamber her ne kadar bu hadisiyle, babası Uhud'un ilk şehidi olan⁸⁵ Câbir'i (r.a.), teselli etmek istemişse de sonraki dönemde, Allah'ın kelâm sıfatı ile ilgili tartışmalar ortaya çıkınca Câbir'in (r.a.) bu hadisi rivayet etmiş olması kuvvetle muhtemeldir.

Dolayısıyla Câbir'in (r.a.) rivayet ettiği hadislerle Allah'ın kelâm sıfatını inkâr edenlere karşı da mücadele ettiği rahatlıkla söylenebilir.

3. Sonuç ve Değerlendirme

Câbir b. Abdullâh, siyasetten uzak hayatını geçirmiş bir sahâbî olmuştur. Hz. Ebû Bekir ona değer vererek ganimetten pay ayırmış, Hz. Ömer onun ilminden ve kabilesi içindeki kişiliğinden yararlanarak onu kendi yanında 'ârif tayin etmiştir. Hz. Osman fitneyi söndürmek için onun ilim ve hitabetinden istifade ederek onu fitne için gelen Mısırlılara aracı göndermiştir. Sıfın'de Hz. Ali yanında savaşan Câbir (r.a.), böylece dört halife döneminde her zaman halifelerin yanında ve emrinde olduğunu göstermiştir.

⁸¹ Dârimî, *er-Reddu ale'l-Cehmiyye*, s. 71, no: 115; s. 169, no: 303.

⁸² Ali İmran, 3/169.

⁸³ Tirmizî, *Tefsîr, Âl-i İmrân*, no: 3010; İbn Mâce, *Mukaddime*, 13, Cihâd, 16.

⁸⁴ El-Elbânî, Muhammed Nasıruddîn, *Sahîhu Câmi'i's-Sağır ve Ziyâdetuh* Mektebetü'l-İslâmî, Beyrut 1988/1408, s. 1309, no: 7905-2999.

⁸⁵ Câbir'in (r.a.) babası Abdullah b. 'Amr b. Harâm Uhud savaşında ilk şehit olan kişidir. Bkz. Buhârî, *Cenâiz*, 76; Babası hakkında geniş bilgi için bkz. ECE, Abdurrahman, *Câbir b. Abdullah ve Hadis Tarihindeki Yeri*, Basılmamış Doktora Tezi, Bayburt Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2016, s. 32-36.

Fitnenin büyümesini önlemek için, istemese de Emevi yönetimine biat etmiştir.

Emevi yönetiminin yanlış gördüğü tutumlarını eleştirmekten çekinmemiş zaman zaman yöneticilere Sünnet ile nasihatte bulunmuştur. Daha çok siyasî olayların ortaya çıkardığı yeni konular karşısında susmayı uygun görmemiş, Hz. Osman'ın şehit edilmesinden sonra diğer âlim sahâbiler gibi o da kendini iftâ ve hadis rivayetine vermiştir.

Yeni konular yeni sorunları ve soruları da beraberinde getirmiştir. Büyük günah ve şefaât, kader, ru'yetullâh ve Allah'ın kelâm sıfatı gibi insanların aklını meşgul eden ve ileride yeni fırkaların oluşmasına zemin hazırlayan önemli konular hakkında Câbir (r.a.), bildiği hadisleri rivayet etmek suretiyle batıl i'tikadların karşısında durmaya çalışmıştır. Dolayısıyla yaşanan siyasî ve sosyal ortam aynı zamanda bazı hadislerin rivâyetini de böylece tetiklemiştir.

Kaynakça

- Abdurrezzâk, Ebû Bekir b. Hemmâm, *Musannef*, (Ma'amer b. Râşid'in Câmi'i ile birlikte), Thk. Habîburrahmân el-A'zamî, el-Meclisü'l-İlmî-el-Mektebetü'l-İslâmî, Beyrut 1403.
- Abdülbâki, Muhammed Fuad Abdülbâki, *el-Mu'cemu'l-Mufehres*, Dâru'l-Hadîs, Kahire, 1364, "kvl", "klm", "ndy" maddeleri.
- Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, thk. Şu'ayb el-Arnâvût ve diğerleri, Müessesetu'r-Risâle, (I-XXXXX), Beyrut 1999/1420.
- Alıcı, Mustafa, "Şefaât" *DİA*, XXXVIII, Ankara 2010.
- Ateş, Ali Osman, *Ehli Sünnet ve Şî'a'nın Delil Olarak Aldığı Bazı Hadisler*, Beyan Yayınlar, İstanbul 1996.
- Ateş, Süleyman, *Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri*, (I-XII), İst. 1988.
- Aydınlı, Abdullah, *Hadis İstilahları Sözlüğü*, İfav, İstanbul 2011.
- Bağcı, Musa, *İnsan Kaderi*, Ankara Okulu Yayınları, Ankara 2009.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâil b. İbrâhîm, *el-Câmiü's-Sahîh*, Nşr, Mustafa Deybu'l-Buğa, Dâru İbn Kesîr, Beyrut 1993.
- Çelebi, İlyas, "Hicab", *DİA*, XVII, 429.
- Dârimî, *er-Reddu 'Ale'l-Cehmiyye*, Thk. Bedr b. Abdullah el-Bedr, Dâru İbn Kesîr, Beyrut 1416/1995.

- Ebû Dâvud, Suleyman b. Eş'as es-Sicistânî, *Sünen-u Ebî Dâvud*, Dâru'l-Efkâr, Riyâd 1999/1420.
- Ebû'l-Hasan el-Eş'arî, *el-İbâne*, Daru İbn Zeydûn, Beyrut tsz.
- ECE, Abdurrahman, "Câbir b. Abdullah ve Hadis Rivayeti", *FSM İlmî Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi*, yıl: 2017, sayı: 9.
-, "Câbir b. Abdullah'ın Hadis Rivayet Metodu", *e-Şarkiyat İlmî Araştırmalar Dergisi*, Nisan-2017, Cilt:9, Sayı: 1 (17).
-, *Câbir b. Abdullah ve Hadis Tarihindeki Yeri*, Basılmamış Doktora Tezi, Bayburt Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2016.
- El-Elbânî, Muhammed Nasruddîn, *Silsile el-Ahâdîs ed-Da'îfe ve'l-Mevdû'a*, Mektebetü'l-Me'arif, Riyâd 1421/2000.
-, *Silsile el-Ahâdîs es-Sahîha*, I-IX, Mektebetü'l-Me'arif, Riyâd 1415/1995.
-, *Sahîhu Câmi'i's-Sağîr ve Ziyâdetuh*, Mektebetü'l-İslâmî, Beyrut 1988/1408.
- Güner, Osman, *Ebû Hureyre'ye Yönelik Eleştiriler*, İnsan Yayınları, İstanbul 2011.
- Hâkim en-Neysâbûrî, *el-Müstedrek*, I-IV, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut byy.
- Hansu, Hüseyin, *Mu'tezile ve Hadis*, Otto Yayınları, Ankara 2012.
- El-Heysemî, *Mecmeü'z-Zevâid*, thk. Abdullah Muhammed ed-Dervîş, Dâru'l-Fikr, Beyrut 1994.
- İbn Abdilberr, *Câmi'u Beyâni'l-İlm ve Fadlih*, (I-II), thk. Ebî'l-Eşbâl ez-Züheyrî, Dâru İbn el-Cevzî, el-Memleketü'l-Arabiyyeti's-Su'ûdiyye, 1994.
- İbn 'Asâkir, Ebu'l-Kasım Ali b. el-Hasen b. Hibbetullah b. Abdullah, *Târîhu Medîneti Dimâşk*, (I-XXC), Dâru'l-Fikr, Beyrut 2001/1421.
- İbn Ebî Şeybe, Ebû Bekir Abdullâh b. Muhammed, *Musannef*, Thk. Muhammed Avvâme, (I-XXVI), Müessesetü 'Ulûmî'l-Kur'an/Dâru Kurtuba, Beyrut, 2006/1427.
- İbn Hibbân, Muhammed b. Hibban b. Ahmed Ebu Hatim et-Temimi el-Busti, *Sahîhu İbn Hibban bi Tertibi İbn Belban*, (I-XVIII), Thk. Şuayb el-Arneut, Müessesetu'r-Risale, Beyrut 1993/1414.

- İbn Kesîr, 'Îmâdu'd-Dîn Ebû'l-Fidâ İsmail b. Ömer, *en-Nihâye fi'l-Fiteni ve'l-Melâhim*, Thk. Abduh eş-Şafî'î, (I-II), Dâru'n-Neşr, Beyrut, 1988/1408.
- İbn Mâce, Ebu Abdillâh Muhammed b. Yezîd el-Kazvinî, *Sünenu İbn Mâce*, Thk. Muhammed Fuad Abdulkabî, Daru İhyâi't-Turâsî'l-Arabî, Beyrut, 1975.
- İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, Thk. Abdullah Alî el-Kebîr, Muhammed Ahmed Hasbullâh, Haşim Muhammed eş-Şâzelî, (I-XV), Dâru'l-Me'ârif, Kahire, tsz.
- İbn Sa'd, Muhammed b. Sa'd b. Menî', *et-Tabakâtu'l-Kübrâ*, (I-XI), Thk. Ali Muhammed Ömer, Mektebetü'l-Hâncî, Kâhire 2001.
- İbn Şebbe en-Nemrî, *Târîhu'l-Medîneti'l-Münevver*, thk. Fuhaym Muhammed Şeltut, (I-IV), Mekke 1979/1399.
- İbnü'l-Esîr, İzzuddîn, *el-Kâmil fi't-Târîh*, Thk. Ebû'l-Fidâ Abdullah el-Kâdî, (I-XI), Dâru'l-Kutubî'l-İlmiyye, Beyrut, 1987/1407.
- Kandehlevî, Şeyh Muhammed Yusuf, *Hayâtu's-Sahâbe*, (I-V), Muessesetu'r-risâle, Beyrut 1999, IV, 61.
- Kandemir, Yaşar, *Mevzu Hadisler*, İFAV, İstanbul 2009.
- Kılavuz, Ahmet Saim, "Akaid", *DİA*, II, 214.
- Koçyiğit, Talat, *Kur'an ve Hadis'te Ru'yet Meselesi*, AÜİF Yayınları, Ankara, 1974.
- el-Mes'ûdî, Ebû'l-Hasan Ali b. el-Hüseyn, *Murûcu'z-Zeheb*, (I-IV), el-Mektebetü'l-'Asriyye, Beyrut 2005/1425.
- Müslim, Müslim b. el-Haccâc b. Müslim el-Kuşeyrî, *Sahîhu Müslim*, Nşr. Muhammed Fuad Abdulkabî, Dâru İhyâi't-Turâsî'l-Arabî, Beyrut trz.
- Nesâî, Ebû Abdirrahman Ahmed b. Şu'ayb, *Sünenü'n-Nesâî*, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut 1420.
- Nevevî, Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref, *Sahîhu Müslim bi Şerhi'n-Nevevî*, (I-XVIII), el-Matbaatu'l-Mısriyye, Ezher 1929/1347.
- Özaydın, Abdülkerim, "Büsr b. Ebû Ertât", *DİA*, VI, 494.
- Râgıb el-İsfahânî, Ebû Kasım Hüseyin b. Muhammed, *el-Müfredât*, Dâru'l-Ma'rife, Lübnan tsz. "klm" md.
- Semhûdî, *Hulâsetü'l-Vefâ bi Ahbâri Dâri'l-Mustafâ*, Matbaatu Zeyd b. Sâbit, Dimaşk 1972/1392.
- Seyyid Muhammed Nuh, *Sahâbe Neslinin Hadis İlmine Katkıları*, Trc. Mehmet Eren, Ravza Yayınları, İstanbul, 2010.

- Süyûtî, Celâluddîn, *Miftâhu'l-Cenne fî'l-İhticâci bi's-Sünneti, İdâretu't-Tebâeti'l-Munîriyye*, Mısır, tsz.
....., *Câmi'u'l-Ahâdîs*, I-XXI, Dâru'l-Fikr, Beyrut 1414/1994.
- Taberî, Ebû Ca'fer, Muhammed b. Cerîr, *Târîhu't-Taberî*, Thk. Muhammed Ebü'l-Fadl İbrâhîm, Dâru'l-Me'ârif, Mısır, 1970.
- Tahâvî, Ebû Ca'fer Ahmed b. Muhammed, *Şerhu Muşkili'l-Âsâr*, (I-XV), thk. Şu'ayb el-Arnaût, Muessesetü'r-Risâle, Beyrut, 1987/1408.
- Teberânî, *el-Mu'cemü'l-Kebîr*, IX, Mektebetü'l-'Ulûm, Musul, 1404/1983.
....., *el-Mu'cemü'l-Evsat*, (I-X), Dâru'l-Haremeyn, Kahire 1995.
- Tirmizî, Ebû İsâ Muhammed b. İsâ b. Sevre, *el-Câmiu's-Sahîh/Sünenü't-Tirmizî*, (I-V), Thk. Ahmed Muhammed Şâkir ve diğerkleri, Dâru'İhyâi't-Turâsî'l-Arabî, Beyrût,1962/1382.
- Yavuz, Yusuf Şevki, "Kader", *DİA*, XXIV, 59.
....., "Kelâm", *DİA*, XXV, 194.
- Yücel, Ahmet *Hadis Tarihi*, İFAV, İstanbul 2012.
- Zehebî, Şemsuddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân, *Târîhu'l-İslâm ve Vefeyâtu'l-Meşâhîri ve'l-A'lâm*, thk. Ömer Abdusselam, (I-XXXXXIII), Dâru'l-Kitâbî'l-'Arabî, Beyrut 1987/1407.